

УДК 930.253:341.74(477+73)“1919/1921”

Н. О. ЯКОБЧУК*

ПРОСОПОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ ІВАНА КАМАНІНА (1850–1921)

Статтю присвячено 165-й річниці від дня народження українського історика, архівіста, археографа І. М. Каманіна. На основі комплексу джерел з документальної спадщини ученого реконструйовано його просопографічний портрет.

Ключові слова: І. М. Каманін; документальна спадщина; просопографія; історичне джерело; особистість.

На межі ХХ–ХХІ ст. усе більшого значення набуває персоніфікація історії, що ставить в основу подій та явищ минулого людину з її непересічними інтелектуальними й організаторськими здібностями, громадянською позицією, обдарованістю та конкретними вчинками. Посилений інтерес до особи в історії вимагає від сучасних дослідників не лише написання біографії, перерахування та уточнення окремих фактів, дат, але й поглибленого вивчення особистості людини, в усій багатогранності її соціально-психологічних та індивідуальних рис.

В умовах масового розсекречення архівних документів та активного запровадження до наукового обігу нових джерел історикам та джерелознавцям стає доступним цінний матеріал просопографічного характеру. Він дає змогу створити “живі” портрети відомих людей, відтворити їх образи у сукупності позитивних і негативних сторін життєпису, не замкнутого у статичні рамки “сухої” біографії.

У вересні 2015 року виповнилося 165 років від дня народження відомого українського історика, архівіста, археографа і палеографа кінця ХІХ – початку ХХ ст. Івана Михайловича Каманіна. У цій статті здійснимо реконструкцію просопографічного портрета ученого. Інформацію про основні етапи його життя та наукової діяльності можна знайти у багатьох статтях і на сторінках довідників та енциклопедій¹ Але її замало, щоб сформулювати уявлення про дослідника як особистість.

У документальній спадщині І. Каманіна наявний комплекс джерел, що містять хоч і фрагментарний, але важливий просопографічний матеріал. Це – офіційні документи, фотографії, джерела особового походження. Окремо можна використати спогади про ученого, некрологи, документи членів його родини та колег.

* *Якобчук Надія Олександрівна* – кандидат історичних наук, м. Київ.

Послужний список батька І. Каманіна та виписка з метричної книги науковця дали змогу з'ясувати його етнічне та соціальне походження. Сам Іван Михайлович в одному з листів, адресованих О. М. Куліш, припускав, що, зважаючи на прізвище, його предки, ймовірно, мешкали поблизу узбережжя річки Ками, але детальних відомостей про них виявити не вдалося². Батьки майбутнього історика не були пов'язані з наукою, хоча як для свого часу отримали гарну освіту. Михайло Михайлович Каманін був військовослужбовцем і походив з селянської родини Володимирської губернії. 4 грудня 1820 р. він став рекрутом артилерійської бригади і до 40 років дослужився до чину поручика артилерії. М. Каманін служив на території Володимирської, Московської і Смоленської губерній, а у 1849 р. його перевели до Києва. На Київщині він завершив військову кар'єру, звільнившись у запас у 1860 році³.

Мати ученого, Олександра Олександрівна Щуровська, походила із середовища міщан Смоленської губернії. Рано втративши батьків, вона виховувалася у родині священника, друга її батька. Родина Каманіних була багатодітною. У послужному списку М. Каманіна вказані імена та дати народження трьох дітей: сина Івана (11 вересня 1850 р.) та доньок Єлизавети (5 вересня 1846 р.) і Пелагеї (4 жовтня 1852 р.)⁴.

І. Каманін народився і провів перші дитячі роки у містечку Димер Київського повіту Київської губернії (зараз смт. Димер Вишгородського р-ну Київської обл.). Родина підтримувала дружні стосунки із сім'ями священників сусідніх сіл Глібовки та Демидово, у їх власній господі також панували українські традиції та побут, притаманний українському духовенству. Значний вплив на формування особистості майбутнього ученого мала мати. Олександра Каманіна була доброзичливою жінкою із сильним, вольовим характером. Вона дуже любила народні пісні та українську літературу, часто купувала і читала дітям твори українських письменників. У ранньому віці Іван Михайлович познайомився із творчістю Т. Шевченка і Гр. Квітки-Основ'яненка, знав напам'ять багато поезій з "Кобзаря" та українських пісень⁵. Батьки ученого були різними за характером людьми, але у родині царювало розуміння, взаємоповага, тепла та доброзичлива атмосфера, тому його дитинство було "окружено любов'ю и ласками"⁶.

У роки Кримської війни, коли М. Каманіна мобілізували до війська, родина переїхала до м. Звенигородки на Черкащині, а після його повернення, у 1857 р., оселилася в Києві – місті, з яким у майбутньому пов'яже своє життя і наукову працю Іван Михайлович.

У 1860 р. І. Каманін розпочав навчання у 2-й Київській гімназії, де, найімовірніше, і зародився його потяг до історичної науки. У той період серед інтелігенції поширився інтерес до старовини, громадські діячі захоплювалися давньою літературою, колекціонуванням тощо. Вчителі гімназії, на чолі з директором І. Слепушкіним, відзначалися жертівністю у справі служіння інтересам освіти, тому намагалися виховувати

своїх учнів у національному дусі. На уроках П. Житецького, І. Самчевського, Н. Тумасова, А. Юркевича та ін. гімназисти знайомилися з літописами Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка, здобували загальні знання з української історії, вивчали мови⁷.

У 1868 р., після успішного закінчення гімназії, майбутній учений став студентом Київського університету Св. Володимира, обравши історико-філологічний факультет. Можливо, за прикладом своїх учителів, він мріяв про педагогічну діяльність. Особова справа студента І. Каманіна, відомості іспитів та протоколи засідань Ради Київського університету свідчать, що він мав високий рівень навчальних досягнень, здобув ґрунтовні знання з усіх профільних дисциплін. Відомості півкурсів (1870 р.) та випускних іспитів (1872 р.) І. Каманіна містять відмінні оцінки, і лише грецька, латинська, німецька мови та історія загальної літератури складені на “удовлетворительно”⁸.

Значну роль у професійному становленні і формуванні наукового світогляду дослідника відіграло знайомство з В. Антоновичем, який, отримавши звання доцента, викладав історію на його курсі. Під впливом свого викладача Іван Михайлович розпочав працювати в Київському архіві (далі – КЦАДА), вивчаючи літописи, поступово захопився архівістикою і з великим натхненням віддався науці. Навчаючись на останніх курсах, він за порадою М. Драгоманова перекладав із французької мови “Руководство по древней истории Востока до Персидских воен” Ф. Ленормана. Під керівництвом В. Антоновича написав наукове дослідження “Очерк истории Тверского княжества”, після захисту якого 3 листопада 1872 р. йому було присуджено ступінь кандидата історичних наук⁹. 17 січня 1873 р. Радою Київського університету І. Каманіну було видано відповідний диплом¹⁰.

Успішно розпочата наукова праця, приязні і доброзичливі взаємини з В. Антоновичем відкривали перед майбутнім дослідником широкі професійні перспективи. Але через хворобу він почав втрачати слух, тому педагогічна діяльність стала неможливою, а наукова опинилася під загрозою.

Для молодого вченого це було трагедією. Майже одразу після закінчення університету він одружився і потрібно було утримувати родину. Свідectво про шлюб свідчить, що урочистість відбулася 27 січня 1873 р. у Києві. Дружиною І. Каманіна стала Ольга Андріївна Птіцина – донька чиновника Київського артилерійського округу. А у грудні цього ж року у подружжя народився старший син Валеріан¹¹.

Щоб забезпечити сім’ю, учений у 1873 р. розпочав працювати в Київському губернському акцизному управлінні, посівши посаду контролера з нагляду за тютюновими фабриками міста. Довідка, видана Івану Михайловичу 4 червня 1876 р., свідчить, що посадові обов’язки він виконував дуже добросовісно і відзначався високою самоорганізованістю та внутрішньою дисципліною¹². На початку червня 1876 р. І. Каманін за

сумісництвом влаштувався вільнонайманим співробітником до КЦАДА. У намірі відновити архівну роботу його підтримав В. Антонович, про що учений завжди згадував з великою вдячністю¹³. Ім'я Івана Михайловича бачимо у списку службовців 1852–1902 рр., поданому Київському генерал-губернатору М. І. Драгомирову 20 березня 1903 року¹⁴.

Записи у різних варіантах послужного списку І. Каманіна засвідчують, що його професійна кар'єра відзначалася стабільністю і була пов'язана з однією установою – КЦАДА. 2 червня 1883 р. його було призначено на офіційну посаду помічника бібліотекаря та завідувача архіву. На цій посаді пропрацював 20 років і зарекомендував себе відповідальним, сумлінним і порядним працівником. За зразкову службу незмінно на одній і тій же посаді упродовж тривалого часу його було нагороджено орденами Св. Станіслава 3-го (26 грудня 1891 р.) і 2-го ступеня (1 січня 1893 р.), Св. Анни 3-го ступеня (3 лютого 1898 р.).

Зміни у професійній кар'єрі науковця відбулися у 1903 році. 1 січня 1903 р. його було призначено тимчасово виконувачем обов'язки керівника КЦАДА, а 2 листопада цього ж року він офіційно став архіваріусом, залишаючись на цій посаді впродовж наступних 18 років. За зразкову службу на посаді архіваріуса І. Каманіна було нагороджено орденом Св. Анни 2-го ступеня (1 січня 1906 р.) та званням кавалера ордена Св. Володимира 4-го ступеня (1 січня 1911 р.)¹⁵.

В останні роки життя був співробітником відділу соціальних наук УАН та ІНО ім. Драгоманова. У квітні – жовтні 1920 р. він обіймав посаду керівничого над працями Постійної комісії для виучування західно-руського й українського права УАН¹⁶.

Упродовж всієї своєї професійної кар'єри І. Каманін був відданий своїй роботі і, можна сказати, жив справами архіву, всіма силами намагався забезпечити його належне функціонування, вдосконалити систему опису архівних документів, перешкодити їх фальсифікації, вирішити кадрові питання та непрості побутові проблеми установи. Він неодноразово писав доповідні записки та оглядові статті, присвячені становищу КЦАДА у різні роки. Під час Першої світової війни особисто займався підготовкою майна архіву до евакуації в Саратов, особливо переймаючись збереженням документів при транспортуванні. Пізніше учений неодноразово приїжджав у відрядження до Києва, щоб дізнатися про час і можливість повернення додому¹⁷.

Підтвердженням вище сказаного є й спогади та некрологи сучасників І. Каманіна, які знали його особисто або мали можливість працювати в архіві під його керівництвом. Усі вони наголошують, що Іван Михайлович був дуже досвідченим науковцем, доброзичливо ставився до кожного відвідувача архіву, намагався допомогти у пошуковій роботі. Молоді дослідники знаходили в його особі цікавого співрозмовника, порадника та наставника, з яким можна було поспілкуватися або навіть подискутувати на будь-яку наукову тему¹⁸.

І. Каманін належав до такого типу людей, які люблять свою працю, а її результат приносить їм задоволення. Як писав М. Василенко: “На архів І[ван] Мих[айлович] дивився не тільки як на обов’язок. Архів для нього був потребою, другим власним науковим кабінетом. Через це на всьому архіві лежав відбиток його особи <...> Ось чому, коли помер І[ван] М[ихайлович], відчувалась якась порожнеча в архіві. Було виїнято душу, що жила там довгий час”¹⁹. Сам учений погоджувався з ним, зазначаючи в одному з листів до О. Куліш, що його робота – це його життя і втіха²⁰.

Важливі просопографічні відомості зафіксовані у його листуванні. З листів можна дізнатися про характер І. Каманіна, громадянську позицію, ставлення до праці, особливості приватного життя, стан здоров’я у різні періоди тощо. Однак більшість листів адресована колегам з роботи та знайомим, з якими ученого пов’язували винятково професійні інтереси, наукова діяльність або громадські справи. У таких епістолах переважає діловий стиль, а інформація особистого змісту практично відсутня. Це дає підстави стверджувати, що досліднику була властива певна внутрішня стриманість, закритість, недовірливість, а з іншого боку, можливо, він не мав близьких приятелів, з якими міг бути цілком відвертим. Листи свідчать, що І. Каманін належав до прямолінійних кореспондентів, які не приховували своїх думок і оцінок.

Найбільш відвертим учений був лише з одним своїм адресатом – дружиною Пантелеймона Куліша, Олександрою Михайлівною. Між дописувачами встановилися дуже приязні стосунки і в процесі тривалого і безперервного епістолярного діалогу вони поступово пізнавали душевний стан, індивідуальність, переконання один одного. В особі О. Куліш науковець знайшов близького друга, якому міг розповісти те, про що не писав іншим: родинні справи, особисті переживання тощо. Значне місце у кореспонденціях дослідника до письменниці посідає моральна підтримка, турбота про стан здоров’я, співчуття, бажання розрадити в горі, чуйне слово небайдужої людини²¹.

З листів І. Каманіна стало відомо, що він був постійно заклопотаний науковою діяльністю, видавничими, громадськими справами, проблемами Київського архіву. Учений часто вибачався перед Олександрою Михайлівною за “неаккуратність в листуванні”, пояснюючи це браком вільного часу: “У мене так багато роботи, що й минути немає вільної”²². Він повідомляв, що часто втомлювався, мало відпочивав, але при цьому ніколи не висловлював незадоволення роботою, бажання відійти від справ. “Як кину роботу – помру”, – писав дослідник 1909 року²³.

Відомості з листів доповнюють характеристики сучасників І. Каманіна про його ставлення до праці. Іван Михайлович був дуже відповідальним, прискіпливим і вимогливим як до самого себе, так і до своїх колег і підлеглих. Так, готуючи до видання твори П. Куліша, він

особисто підбирав людей, які під його чітким керівництвом робили рукописні копії опублікованих поезій і прози письменника. Учений сам перевіряв якість переписаних матеріалів і за необхідності вносив відповідні корективи, надавав рекомендації. Усі справи, пов'язані з виданням багатотомника, І. Каманін вів дуже скрупульозно, беріг кожний документ, отриманий для книги²⁴.

У зв'язку з цим ученому були властиві скептицизм і бажання керувати. Іван Михайлович неодноразово повідомляв О. Куліш, що нікому не довіряє²⁵. Він наголошував, що звик працювати самостійно, а до рекомендацій колег звертався лише, коли не міг сам вирішити проблему: “<...> я вовсе не думаю в своей работе пользоваться чужими указаниями. Я все сделаю сам и буду советовать с другими лишь в сомнительных для меня самого случаях <...>”²⁶.

У декількох листах І. Каманін висловив свою позицію щодо ролі праці в житті людини. Науковець зауважував, що найголовніше для успішного результату будь-якої роботи – це добрий початок. На його думку, праця повинна приносити задоволення, а, якщо працювати в умовах постійних докорів та тиску, то можна втратити любов до обраної справи²⁷.

Учений ділився з Олександрою Михайлівною роздумами про мету життя людини, певною мірою висловлював свої національні переконання, ставлення до подій, що відбувалися навколо нього. Він вважав, що кожна людина повинна мати мету, до здійснення якої йтиме упродовж життя. Життєвий шлях триватиме до того часу, поки вона не виконає поставлене перед собою завдання²⁸. Говорячи про свої національні інтереси, науковець зазначав, що, будучи росіянином за походженням, завжди з великою прихильністю ставився до українського національного руху, а зосередження на дослідженні вітчизняної історії ще більше зблизило його з представниками національної еліти²⁹. В одному з листів І. Каманін назвав Росію своєю рідною матір'ю-батьківщиною, а Україну – годувальницею і вихователькою, тому толерантно ставився до представників обох народів³⁰. “Родной матери я не знаю, и всю любовь к Родине я перенес на кормилицу – Украину; до конца дней моих останусь верно преданным ей питомцем”, – писав він у березні 1904 року³¹.

Через проблеми зі слухом учений не мав можливості брати активну участь у політичному житті, залишаючись на позиції спостерігача. Однак він пильно стежив за змінами в країні, брав близько до серця все, що відбувалося навколо нього. Зокрема, переймався подіями революції 1905–1907 рр., зазначаючи, що її наслідки будуть вкрай негативними для населення. Чи не найбільше його турбувало те, що революція провокувала національну ворожнечу, паралізувала життя міст і викликала у суспільстві відчуття невпевненості у завтрашньому дні³².

Він був активним учасником громадсько-культурних заходів, організованих українською інтелігенцією, цікавився українською пресою.

У спілкуванні з колегами, знайомими, в родинному колі надавав перевагу російській мові і в одному з листів до О. Куліш зізнавався, що у Києві “дуже рідко приходиться чути або говорити по-українськи”. Зауважимо, що лише цьому адресату дослідник писав листи українською мовою, хоча й зазначав, що не надто добре нею володіє³³. На його думку, українська мова дуже гарна та мелодійна, і лише читання не давало її забути³⁴.

Епістолярна спадщина І. Каманіна є важливим джерелом для дослідження його взаємовідносин з оточенням. До своїх колег та знайомих, серед яких були авторитетні науковці, громадські діячі, письменники, він ставився з повагою, але завжди мав власну думку щодо будь-якого питання і погоджувався з опонентом тільки за наявності в останнього переконливих аргументів. Дослідник не завжди позитивно сприймав об’єктивну критику сучасників щодо своєї діяльності, відстоюючи власну позицію. Так, після опублікування у газеті “Рада” різких рецензій Д. Дорошенка і С. Єфремова на перший том творів П. Куліша він мало спілкувався з українськими громадськими діячами Києва. Учений не погодився з більшістю критичних зауважень рецензентів, але вирішив не вступати з ними в дискусію і зосередився на продовженні роботи над виданням за розробленою програмою³⁵.

У листах І. Каманін інколи давав оцінку діяльності багатьох своїх сучасників. Він позитивно відгукувався про В. Шенрока, назвавши його “крупным дарованием” і “очень усердным работником”³⁶. Ставлення ж до В. Науменка було дуже критичним: він зазначав, що в останнього немає організаторських здібностей, щоб вдосконалити журнал “Киевская старина”, “зробити його живим”³⁷.

У листах ученого до О. Куліш відобразилися й окремі деталі його родинного життя, ставлення до дітей, взаємини з ними.

І. Каманін мав чотирьох дітей – двох синів (Валеріана і Георгія) та двох доньок (Анну і Катерину). Усі діти, крім старшого сина, жили разом з батьками у Києві. В. Каманін, закінчивши медичний факультет Київського університету, працював лікарем у Кам’янці-Подільському³⁸. У листах історик виступає турботливим, люблячим батьком, якого надзвичайно хвилювали будь-які негаразди його дітей. Зокрема, коли у липні 1903 р. у Києві відбувалися страйки робітників, він відклав усі свої відрядження, щоб бути поруч з родиною: “Выезжать в такую минуту, с одной стороны, не безопасно; а с другой, оставить детей не решаюсь”³⁹. Велике занепокоєння І. Каманіна викликала російсько-японська війна. Науковець хвилювався за старшого сина, якого могли мобілізувати до армії, тому влітку 1905 р. на місяць виїхав до Кам’янця-Подільського⁴⁰. Про сердечну теплоту і любов до доньок свідчать дарчі написи на книгах та фотокартках І. Каманіна. Наприклад, на титульному аркуші книги “Зверинецкие пещеры (их древность и святость)” є напис, зроблений рукою ученого, такого змісту: “Милой и дорогой моей дочурке Кате

Каманиной <...> дарю на память эту книгу. Горячо-горячо любящий ее отец 22.III.1915⁴¹.

Старша донька ученого Анна у роки Першої світової війни була сестрою милосердя, а потім працювала у бібліотеці Третього відділу ВУАН. Молодша, Катерина, після закінчення Фундуклеївської гімназії займалася педагогічною діяльністю, а у 1930-х рр. була робітницею на фабриці одягу.

На основі аналізу листування можна зробити висновок, що дослідник дуже любив дітей. Він часто розпитував Олександру Михайлівну про племінників і онуків, висловлював щире співчуття та підтримку, якщо дізнавався про їхні хвороби, а у листах, написаних перед приїздом у Кулішівку, консультувався щодо подарунків для малечі⁴².

У побуті Іван Михайлович був надзвичайно простою та скромною людиною, яка ніколи не хотіла завдавати людям зайвих клопотів і не вимагала до себе особливого ставлення⁴³. “Об удобствах моих не заботьтесь. Я человек простой и довольствуюсь простым и немногим в своей жизни”, – писав учений у листі до О. Куліш від 4 липня 1903 року, неодноразово підкреслюючи, що не любить розкоші⁴⁴.

Зважаючи на вік дописувачів, значне місце у взаємному листуванні І. Каманіна з О. Куліш посідала тема здоров'я. Майже у кожному листі дослідника відображено піклування про самопочуття адресата. Щодо самого І. Каманіна, то можна зробити висновок, що його здоров'я почало погіршуватися наприкінці 1900-х років. У 1909 р., після тривалої тяжкої хвороби, він писав: “Жизнь моя уже подорвана; неприятности же меня прямо убивают” [17, арк. 1]. Однак, незважаючи на проблеми зі здоров'ям, учений продовжував свою наукову і громадську діяльність.

Певну інформацію про особистість І. Каманіна містить його науковий доробок і, насамперед, рукописи. Праці ученого свідчать про різносторонність його наукових інтересів, ерудованість та скрупульозність у проведенні досліджень. У більшості рукописів статей є численні правки, коментарі, примітки, що відображає його ставлення до власної праці. На основі аналізу змісту рукописів та публікацій І. Каманіна можна визначити головні напрями його наукової діяльності та інтереси на різних етапах життя.

Про зовнішність ученого та коло його спілкування також можуть розповісти фотографії. Серед виявлених світлин є портрети ученого, зроблені професійним фотографом, та аматорські знімки в колі родини, друзів, колег. На фото бачимо доньок ученого Анну і Катерину, О. Вітвицьку, В. Антоновича, К. Болсуновського, М. Істоміна, І. Істоміна, О. Федотова-Чеховського та ін.

Отже, незважаючи на те, що просопографічна інформація у документальній спадщині І. М. Каманіна надто фрагментарна, вона дає підстави стверджувати, що перед нами непересічна постать початку ХХ століття. Авторитетний науковець, знаний і шанований багатьма

відомими діячами своєї доби, який відзначався широтою наукових інтересів, ерудованістю і надзвичайною відданістю улюбленій роботі. А водночас проста, невибаглива у побуті людина, доброзичлива у спілкуванні з колегами і друзями, турботлива у ставленні до родини.

Звичайно, І. Каманін не був позбавлений негативних рис. Дещо скептичний, вимогливий, інколи недовірливий і суперечливий, він звик сподіватися лише на самого себе і часто не сприймав критику, був досить стриманим і навіть закритим. Він не скаржився на долю, не афішував свого родинного життя, а у листуванні завжди уникав відвертих розмов і не відкривав власної душі.

¹ *Василенко М.* Наукова діяльність Івана Михайловича Каманіна / Микола Василенко // Записки соціально-економічного відділу ВУАН 1924–1925 рр. – К., 1926. – Т. 2–3. – С. 54–64; Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України : бібліографічний довідник: у 2 ч. / [ред.-упоряд. В. О. Горбик]. – К. : НАН України, Інститут історії України НАНУ, Центр пам'ятокознавства НАНУ і УТОПК, 2005 – Ч. 1. – 2005. – С. 240–249; Енциклопедія історії України: в 10 т. / [ред. кол. В. А. Смолій, Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін]. – К. : Наукова думка, 2003 – Т. 4: Ка-Кам. – 2007. – С. 47–48; Енциклопедія українознавства: словникова частина: в 10 т. / [ред. В. Кубійович]. – Львів : Молоде життя, 1993 – Т. 3. – 1994. – С.184; *Ємець О.* “Труди і дні” Івана Каманіна // Історія, історіографія, джерелознавство (статті, розвідки, замітки, есе) / Ольга Ємець. – К., 1996. – С. 251–268; *Ситник О.* Український історик Іван Каманін / Олександр Ситник // Український історик. – 1991. – № 1–2 (108–109). – С. 115–132; Щербина В. І. Іван Михайлович Каманін як архівіст / В. І. Щербина // Записки соціально-економічного відділу ВУАН 1924–1925 рр. – К., 1926. – Т. 2–3. – С. 44–53; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Незабутні постаті : довідкове видання / [авт.-упоряд. О. Матвійчук, Н. Струк]. – К. : Світ успіху, 2005. – С. 186.

² Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ВР ІЛ НАН), ф. 19, спр. 1260, арк. 1зв.

³ Державний архів міста Києва (далі – ДАК), ф. 16, оп. 322, спр. 132, арк. 12 зв.; 13 зв.

⁴ Там само, арк. 14 зв.; 16 зв.

⁵ ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1260, арк. 2.

⁶ *Ємець О.* “Труди і дні” Івана Каманіна // Історія, історіографія, джерелознавство (статті, розвідки, замітки, есе) / Ольга Ємець. – К., 1996. – С. 263.

⁷ *Щербина В. І.* Іван Михайлович Каманін як архівіст / В. І. Щербина // Записки соціально-економічного відділу ВУАН 1924–1925 рр. – К., 1926. – Т. 2–3. – С. 44–45.

⁸ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 478, арк. 34 зв.; ф. 16, оп. 311, спр. 118, арк. 70 зв. –71.

⁹ Там само, ф. 16, оп. 311, спр. 118, арк. 75.

¹⁰ Там само, ф. 16, оп. 322, спр. 132, арк. 11.

¹¹ Там само, арк. 3, 9.

¹² Там само, арк. 6.

¹³ [Каманін І. М.]. Невидані спомини І. М. Каманіна про В. Б. Антоновича / [І. М. Каманін] // Україна. – 1928. – Кн. 6. – С. 67.

¹⁴ Київський центральний архів давніх актів 1852–1943 : Збірник документів у 2 т. / [упоряд. Л. М. Муровцева, В. В. Страшко, Л. А. Сухих]. – К. : ЦДІАУ, 2002 – Т. 1 : (1852–1921) – 2002. – С. 268.

¹⁵ ДАК, ф. 16 оп. 465, спр. 4787, арк. 37 зв.

¹⁶ Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, ф. 1303, оп. 1, спр. 6, арк. 1–1 зв.

¹⁷ Київський центральний архів давніх актів 1852–1943 : Збірник документів у 2 т. / [упоряд. Л. М. Муровцева, В. В. Страшко, Л. А. Сухих]. – К. : ЦДІАУ, 2002 – Т. 1 : (1852–1921) – 2002. – 456 с.

¹⁸ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. ХХХІІІ, спр. 839, арк. 1–2.

¹⁹ *Василенко М.* Наукова діяльність Івана Михайловича Каманіна / Микола Василенко // Записки соціально-економічного відділу ВУАН 1924–1925 рр. – К., 1926. – Т. 2–3. – С. 63–64.

²⁰ ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1303, арк. 1.

²¹ ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1262, арк. 1; ф. 19, спр. 1267, арк. 2; ф. 19, спр. 1269, арк. 1.

²² Там само, ф. 19, спр. 1277, арк. 1.

²³ Там само, ф. 19, спр. 1303, арк. 1.

²⁴ ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1265, арк. 1.

²⁵ ІР НБУВ, ф. І, спр. 49724–49756, арк. 71.

²⁶ ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1259, арк. 2.

²⁷ ІР НБУВ, ф. І, спр. 49724–49756, арк. 70.

²⁸ ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1269, арк. 1 зв.

²⁹ Там само, ф. 19, спр. 1260, арк. 2.

³⁰ ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1260, арк. 2 зв.

³¹ Там само, арк. 2.

³² ІР НБУВ, ф. І, спр. 49724–49756, арк. 19.

³³ ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1271, арк. 2.

³⁴ Там само, ф. 19, спр. 1265, арк. 2 зв.

³⁵ Там само, ф. 19, спр. 1292, арк. 1 зв.; ф. 19, спр. 1305, арк. 1 зв.–2.

³⁶ Там само, ф. 19, спр. 1274, арк. 2.

³⁷ Там само, ф. 19, спр. 1271, арк. 2.

³⁸ ДАК, ф. 16 оп. 465, спр. 4787, арк. 27.

³⁹ ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1263, арк. 1.

⁴⁰ Там само, ф. 19, спр. 1272, арк. 2.

⁴¹ *Крячок М. І.* Документи фонду Івана Михайловича Каманіна як історичне джерело (за матеріалами ЦДАМЛІМ України) // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи / М. І. Крячок. – К., 1997. – С. 218.

⁴² ВР ІЛ НАН, ф. 19, спр. 1268, арк. 3 зв.; ф. 19, спр. 1290, арк. 2.

⁴³ Там само, ф. 19, спр. 1271, арк. 2 зв.

⁴⁴ Там само, ф. 19, спр. 1262, арк. 2 зв.

The article is dedicated to the 165th birth anniversary of Ukrainian historian, archivist, and arheografist I. M. Kamanin. Based on the complex of sources of documentary heritage of scientist the author reconstructed his prosopographical portrait.

Key words: I. M. Kamanin; the documentary heritage; the prosopography; the historical sources; the personality.